

KABANATA VII

Panahon Ng Isinauling Kalayaan

KALIGIRANG KASAYSAYAN

Ang paghihintay ng mga Pilipino sa pangakong pagbabalik ng mga amerikano ay natupad noong 1945. Nagdiwang ang mga Pilipino at ang mga namundok na gerelya ng may higit sa tatlong taon ay kasa-kasama nan g mga hukbong mapagpalaya ng mga Amerikano.

Naging makasaysayan sa ating mga Pilipino ang ika-4 ng hulyo, 1946 sapagkat ditto isinauli ang kalayaan. Ibinaba sa tagdan ang bandilang amerikano at mag-isang winagayway ang bandilang Pilipino. Nawala ang tinikala, nawala ang gapos. Sa unang pagkakataon ay naging Malaya na turing ang mga Pilipino.

Tulad ng sino mang may katuwaang biglang mag-isa, naging napakabigat para sa mga Pilipino ang naging labi ng digmaan. Marahil, kung hindi nagkadigma, naging maganda sana kaagad ang pagsasarili ng Pilipinas.

Maraming mabigat na suliranin ang iniwan ng digmaan sa nagsasariling Pilipinas. Ang ekonomiya ng bansa ay humantong sa kababaan.

May mga salaping ipinamudmod sa mga gerelya bilang gantimpala ng kagitingan at pagkamakabayan, subalit walang paguukol ng pansing ginagawa sa kabuhayang bansa. Walang puhunang binibigay sa mga pangunahing Gawain tulad ng pagsasaka, pangingsda, pag aalaga ng hayop, at pagtatatag ng mga pabrika o pagawaan. Sa madaling salita, walang naging balangkas na ekonomeya ng bansa bago ito pinalaya.

Ang *Hukbalahap* (Hukbong Bayan Laban sa Hapon) na binubuo ng pangkat ng mga gerilyang may pagkiling sa komunismo, ay isa pang pamana ng digmaan na naging malaking sagabal sa pambansang kaunlarang pangka- ekonomiko. Maraming bayasa sa gitnang Luzon noong 1950 ang may "*tagong pamahalaan ng mga Huk*" na nakakapaningil ng buwis, nakapagpapakalat ng mga kautusan, nakapagpapataw ng parusa laban sa sariling paglilitis. Maraming mga naging tiwangwang na bukirin sa mga baying nalaganapan ng mg Huk. Ngunit ang pakikipaglaban ng mga Huk, ay naging daan ng maraming pagbabago para sa mabuting pamumuhay ng mga mamamayan. Nakakilala ng kahit bahagyang katarungan ng mga dukha.

ANG KALAGAYAN NG PANITIKAN NG PANAHO NG ITO

Tila naging mapaghangad sa makukuhang gatimpala ang mga manunulat ng panahong ito sapagkat bago pa sumulat ng anumang akda ay inaalam muna kung aling pahayagan kaya ang magbabayad ditto ng malaking halaga. Gayun paman ay hindi rin natin tahasang masasabing walang-wala ng sinumang nagtataglay ng pag ibig sa sining na panulat. Isa sa naging kapansin-pansing pangyayari sa Panitikang Pilipino sa panahong ito ay ang pagsulpot ng mga kabataang mag-aaral sa larangan ng panulat. Naging mga ulirang manunulat na Amerikano sina Ernest Hemingway, William Saroyan, at John Steinbeck sa kanilang mahusay na teknesismo ng panulat. Ang mga panunulat sa estilo ng tatlong manunulat na amerikanong nabanggit ang nagbigay ng diwang mapanghimagsik at kapangahasan sa panitikang tagalog at Ingles.

ANG BAGONG PANITIKAN SA TAGALOG NG PANAHO NG ITO

Muling sumigla ang panitikan ng mga Pilipino nang panahong ito. Ang halos naging paksa ng mga akda ay tungkol sa kalupitan ng mga Hapones, ang kahirapan ng pamumuhay sa ilalim ng pamamahala ng mga Hapones, ang kabayanihan ng mga gerilya at iba pa.

Nabuksang muli ang mga palimbagan ng mga pahayagan at mga magasin, tulad ng liwayway, bulaklak, Ilang Ilang, Sinag tala, atbp. Nagkaroon ng “laman” at hindi salita’t tugma lamang ang mga tulang tagalog. Nagtataglay na ng mabuti-buting tauhan, mga pangyayaring batay sa katotohanan at mga paksaing may kahulugan ang mga maikling kwento. May mga nobela narin namalasak subalit binabasa ng mga tao bilang libangan lamang . ang pagkagiliw ng mga tao sa pakikinig sa bigkasan ng tula ay higit kaysa rati at piangdadayu ng pulu-pulutong na mga tao ang pakikinig sa sinomang mambibigkas.

Maraming mga aklat ang nalimabg nang panahong ito. Naririto ang mga sumusunod:

- Mga Piling Katha (1947-48) ni Alejandro Abadilla
- Mga Maikling Kwentong Tagalog (1886-1948) ni Teodoro Agoncillo.
- Ako’y Isang Tinig (1952) – Katipunan ng mga tula at sanaysay ni Genoveva Edroza Matute.
- Mga Piling Sanaysay – (1952) ni Alejandro Abadilla
- Maikling Katha ng Dalawampung Pangunahing Autor (1962) – nina A.G. Abadilla at Ponciano B.P. Pineda
- Parnasong Tgalog (1964) Katipunan ng mga piling tula mula kina Huseng Sisiw at Balagtas na tinipon ni A.G. Abadilla.
- Sining at pamamaraan ng Pag-aaral ng Panitikan (1965) – ni Rufino Alejandro. Inihanda niya ang aklat na ito bilang panturo sa pamumuno o pagpapahalaga sa tula, dula. Maikling kwento at nobela.
- Manlilikha, mga Piling Tula (1961- 1967) ni Rogelio G. Mangahas
- Mga piling akda ng Kadipan (Kapisanang Aklat ng Diwa at panitik) (1965) ni Efren Abueg.
- Makata (1967) ito ang kauna-unahang tulong- tulong na pagsasaklat ng mga tula ng may 16 na makata sa wikang Pilipino.
- Pitong Dula (1968) ni Dionisio Salasar

- Manunulat: Mga piling Akdang Pilipino (1970) ni Efren Abueg. Sa aklat na ito naipakita ni Abueg na “ posible ang pambansang integrasyon ng mga kalinangan etniko sa ating bayan”.
- Mga aklat kay Rizal- sa panahong ito lumabas ang maraming aklat tungkol kay Rizal. Ang batas na nag –aatas ng pagdaragdag ng pag-aaral sa buhay ni Rizal ay nakatulong ng malaki sa sigla ng ating mga manunulat na makasulat ng aklat tungkol kay Rizal. Kabilang ay ang mga sumusunod:
- Nang Musmos pa si Rizal

Sinulat ni Diosdado Capino

- Ulirang Mag aaral si Rizal
- Ang buhay at mga Akda ni Rizal ni Ben C. Ungson
- Rizal, Ang Bayani at Guro nina Domingo Landicho at iba pa
- Gabay sa pag aaral ng Noli nina Efren Abueg at iba pa
- Gabay sa pag-aaral ng Fili

ANG MULING PAGSIGLA NG PANITIKAN SA INGLES

Mulibg sumigla ang Panitikang Filipino sa wikang Ingles nang panahong ito . maraming pahayagang Ingles ang lumabas, tulad ng Philippine Free Press, ang Morning Sun nina Sergio Osmena, Sr., ang Daily News nina Ramon Roces, ang Philippine Herald ng mga Soriano, ang Chronicle ng mga Lopez, at ang Bulliten ni Menzi. Sa karamihan ng mga pahayagang ito, madaling masasabi ng nagmamasid na higit na marami ang mga mambabasa sa Ingles kaysa sa iba nating wika tulad ng Tagalog, Ilokano, at Hiligaynon.

Maraming aklat na mamahalin ang nailimbag ng mga manunulat sa Ingles. Ang ilan ay ang mga sumusunod:

- Heart of the Islands- (1974) ni Manuel Viray- ito’y kalipunan ng mga tula.
- Phil. Cross-Section (1950) – nina Maximo Ramos at Florentino Valeros. Ito’y kalipunan ng mga tulaat tuluyan.
- Prose and Poems-(1952) – ni Nick Joaquin
- Phil Writing- (1953) ni T.D. Agcaoli
- Phil. Harvest- (1953) – nina Maximo Ramos at Florentino Valeros
- Harizon’s East- (1967) – nina Artimeo Patacsil at Siverio Baltazar. Ito’y kalipunan ng mga akda ng mga propesor ng University of the East na karamihan ay sa Ingles short stories, essays, research paper, poems, at drama.

Bawat malaki-laking paaralan ay may pahayagang may pitak pamppanitikan para sa mga kwento, tula, dula, at artikulong Ingles. Magaan-gaan na ngayon sa mga Pilipino ang Ingles at ang karunungan sa teknisismo ay lalong malawak ngayun kesa rati.

ANG TIMPALAK- PALANCA

Isa ring nakapagpasigla sa ating mga manunulat na Pilipino ang pagkakalunsad ng Timpalak- Palanca o “Palanca Memorial Awards for Literature” na pinamumunuan ni Ginoong Carlos Palanca, Sr. noong 1950. Mapahangga ngayon ay patuloy sa pagbibigay ang gantimpala ang timpalak na ito bagamat ang nagtatag ay yumao na. ang larangang pinagkakalooban ditto ay mga maikling kuwento, dula, at tula.

Ang kauna-unahang mga nagwagi sa unang taon (1950-51) ng timpalak sa larangan ng pagsulat ng maikling kwento ay ang mga sumusunod:

Unang Gantimpala- “Kuwento ni Mabuti” ni Genoveva Edroza

Ikalawang gantimpala- Mabangis na kamay... Maamong Kamay” ni Pedro S. Dandan

Ikatlong Gantimpala- “Planeta, Buwang at mga Bituin” ni Elpidio p. Kapulong

Tanghayan natin ang kuwento ni Mabuti:

KUWENTO NI MABUTI

ni

Genoveva Edroza- Matute

Hindi ko na siya nakikita ngayon. Ngunit sinasabi nilang naroon pa siya sa dating pinagtutuuran, sa luma at walang pintang paaralang una kong kinakitaan sa kanya. Sa isa sa mga lumang silid sa ikalawang palapag, sa itaas ng lumang hagdang umiingit sa bawat hakbang, doon sa kung manunungaw ay matatanaw ang maitim na tubig ng isang estero. Naroon pa siya’t nagtuturo ng mga kaalamang pang aklat- at bunubuhay ng isang uri ng karunungan sa kanya ko lamang natutuhan.

Lagi ko siya iiugnay sa karikitan ng buhay. Saan man may kagandahan: sa isang tanawin, sa isang isipan o sa isang tunog kaya, nakikita ko siya at ako’y lumiligaya. Ngunit walang ano mang maganda sa kanyang anyo... at sa kanyang buhay ...

Siya ay isa sa pinakakaraniwang guro roon. Walang sino mang nag ukol sa kanya ng pansin. Mula sa kanyang pananamit hanggang sa paraan ng pagdadala niya ng mga pananagutang sa paaralan, walang masasabing ano mang di- pangkaraniwan sa kanya.

Siya’y tinatawag naming lahat na si Mabuti kung siya’y nakatalikod. Ang salitang iyon ang bukambibig niya. Yun ang pumapalit sa mga salitang hindi niya maalala kung minsan, at nagiging pamuno sa mga sandal ng pag-aalanganin. Sa isang paraang hindi lamirip, iyon ay naging salamin ng uri ng paniniwala niya sa buhay.

Hindi ako kailanman nagtatapat sa kanya ng ano man kundi lamang nahuli niya akong minsang lumuluha: nang hapon iyo’y iniluluha ng bata kung puso ang isang pambata ring suliranin.

Noo’y magtataksilim na at maliban sa pabugso- bugsong hiyawan ng mga nagsisipanood sa pagsasanay ng mga manlalaro ng paraalan ang buong paligid ay tahimik na.

Sa isang tagong sulok ng silid aklatan, pinilit kong lutasin ang aking suliranin sa pagluha. Doon niya ako natagpuan.

“Mabuti’t may tao pala rito.” Ang wika niyang ikinukubli ang pag-aagam-agam sa tinig. “tila may suliranin ka... mabuti sana kung makakatu-long ako.”

Ibig kong tumakas sa kanya at huwag ng bumalik pa kailanman. Sa bata kung isipan ay binilang kong kahihyan at kaabahan ang pagkikita pa naming muli sa hinaharap, pagkikitang magbabalik sa gunita ng haponing iyon. Ngunit hindi ako nakakilos sa sinabi niya pagkatapos. Napatda ako at napaupong bigla sa katapat na luklukan.

“Hindi ko alan na may tao rito... naparito ako upang umiyak din.”

Hindi ako nakapanusap sa katapatang naulinig ko sa kanyang tinig. Nakababa ang kanyang paningin sa aking kandungan. Maya-maya pa’y nakita ko ang bahagyang ngiti sa kanyang labi.

Tinanganan niya ang aking mga kamay at narinig ko lamang ang tinig ko sa pagkatapat ng suliraning sa palagay ko noo’y siya nang pinakamabigat. Nakinig siya sa akin, at ngayun, sapaglingon ko sa pangyayaring iyo’y nagtataka ako kung paanong natigil niya ang paghalakhak sa gayung kamusmos na bagay. Ngunit siya ay nakinig ng buong pagkaunawa, at alam kong ang pagmamalasakit niya’y tunay na matapat.

Lumabas kaming magkasabay sa paaralan. Ang panukalang maghihiwalay sa amin natatanaw na ang bigla akong makaalala.

“Siyanga pala, Ma’am, kayo? Kayo nga pala? Ano ho yung ipinunta ninyo sa sulok na iyon na ... iniayakan ko?”

Tumawa siya ng marahan at inulit ang mga salitang iyon: “ Ang sulok na iyon na ... iniayakan natin... nating dalawa.” Nawala ang marahang halakhak sa kanyang tinig: “ Sana’y masasabi ko sa iyo... ang suliranin ko’y hindi para sa mga bata pang gaya mo. Mabuti sana ay hindi sabihi’y maging higit na mabuti sana sa iyo ang ... buhay.”

Si mabuti’y naging isang bagong nilikha sa akin mula ng araw na iyon. Sa pagsasalita niya mula sa hapag, nagtatanong, sumasagot, sa pagngiti niya nang mababagal at at mahihiyain niyang mga ngiti sa amin. Sa paglalim ng kunot sa noo niya sa kanyang mga pagkayamot, narinig kong muli ang mga yabag na palapit sa sulok na iyon ng silid- aklatan. Ang sulok na iyon na ... “ Iniayakan natin”, ang sinabi niya nang hapon iyon. At habang tumataginting sa silid naming ang kanyang tinig sa pagtuturo’y hinuhulaan ko ang dahilan o mga dahilan ng pagtungo niya sa sulok na iyong ... aming dalawa.

At sapagkat na tuklasan ko ang katotohanang iyon tungkol sa kanya, nagsimula akong magmasid, maghintay ng mga bakas ng kapaitan sa kanyang sinabi. Nguni tuwina, kasayahan, pananalig, pagasa ang taglay niya sa aming silid-aralan. Pinuno niya ng maririkit na guniguni ng aming isipan at ng mga kaaya-ayang tunog an gaming pandinig at natutuhan naming unti-unti ang kagandahang Buhay. Bawat aralin namin sa Panitikan ay naging isang pighaw sa kauhawan sa amin kagandahan at ako’y humanga.”

Wala iyon doon kangina, ang masasabi ko sa sarili pagkatapos na maipadama sa amin ang kagandahan ng buhay sa aming aralin. At hindi naging akin ang pagtuklas na ito sa karikitan kundi pagkatapos na lamang ng pangyayaring iyon sa silid-aklatan.

Ang pananalig niya sa kalooban ng Maykapal, sa sangkatauhan, sa lahat na, ay isa sa pinakatibay na aking nakilala. Nakakasaling ng damdamin. Marahil ang pananalig niyang iyon ang nagpakita sa kanya ng kagandahang sa mga bagay na karaniwan lamang sa amin. Iyon ang marihil ang nagpataginting sa kanyang tinig sa pagbibigay-kahulugan sa mga bagay na para sa ami'y walang kabuluhan.

Hindi siya bumanggit ano man tungkol sa kanyang sarili sa buong panahon ng pag-aaral namin sa kanya. Nguni bumanggit siya tungkol sa kanyang anak na babae, sa tangi niyang anak ... ng paulit-ulit. Hindi rin siya aamin man tungkol sa ama ng bata na iyon. Nguni dalawa sa mga kamag-aral naming ang nakababatid na siya ay hindi balo.

Walang pag-aalinlangan ang lahat ng maririkit niyang pangarap ay nakapaligid sa batang iyon. Isinalaysay niya sa amin ang mga katabilan niyon, ang palaking-palaking pangarap na iyon, Ang nabubuong layunin niyon sa buhay. Minsan, tila hindi namamalayang nakapag pahayag ang aming guro ng isang pangamba: ang pagkatakot baka siya hindi umabot sa matatayog na pangarap sa kanyang anak. Maliban sa ilan-ilan sa aming pangkat, ang paulit-ulit pagbanggit sa kanyang anak ay isa lamang sa mga bagay na “pinagtitiisang” pakinggan sapagkat walang paraang maiwasan iyon. Sa akin, ang bawat pagbanggit na ito'y nagkaroong kahulugan sapagkat noon pama'y nabubuo na sa aking isipan ang isang hinala.

Sa kanyang mga pagsasalaysay ay nalaman naming ang tungkol sa kaarawan ng kanyang anak, ang bagong kasuotan niyong may malaking lasong pula sa baywang, ang mga kaibangan niyong mga bata rin, ang kanilang mga handog. Ang anak niya'y anim na taong gulang na. sa susunod na tao'y magsisimula na iyong mag-aral. At ibig ng guro naming maging manggagamot ang kanyang anak at isang mabuting manggagamot.

Nasa bahaging iyon ang pagsasalita ng aming guro nang ang isa sa mga batang lalaki sa aking likuran ay bumulong “Gaya ng kanyang ama!”

Narinig ng gaming guro ang sinabing iyon ng batang lalaki. At siya ay nag salita.

“Oo, gaya ng kanyang ama,” ang wika niya. Nguni tumakas ang dugo sa kanyang mukha habang sumisilay ang isang pilit na ngiti sa kanyang labi.

Iyon ang una at huling pagbanggit sa aming klase tungkol sa ama ng batang magkakaarawan.

Na tiyak ko noon may isang bagay ngang nalisya sa buhay niya. Nalisya nang ganoon na lamang.at habang nakaupo ako sa luklukan, may dalawang dipa lamang ang layo sa kanya, komirot sa puso ko ang pagnanasang lumapit sa sulok ng silid-aklatan, at hilinging mag bukas dibdib sa akin. Marahil, makakagaan sa kanyang damdaming kung may mapagtatapatan siyang isang tao man lamang. Nguni ito ay sumipil sa pagnanasa kung yaon: ang mga kamag-aral kung nakikinig ng walang malasakit sa kanyang sinabing,“ Oo, gaya ng kanyang ama,” habang tumakas ang dugo sa kanyang mukha.

Pagkatapos, may sinabi siyang hindi ko na malilimutan kailan man. Tiningnan nya akong buong tapang na pinipigil ang pangiginig ng labi at sinabi ang ganito: “Mabuti ...mabuti! Gaya ng sasabihin nitong si Fe iyon lamang nakakaranas ng mga lihim na kalungkotan ang maaaring makakilala ng mga lihim na kaligayahan. Mabuti, at ngayon, magsisimula tayo sa ating aralin ...”

Natiyak ko noon, gaya ng pagkakatiyak ko ngayon, na hindi akin ang pangungusap na iyon, ni sa aking mga pagsasalita, ni sa aking mga pagsusulat. Nguni samantalang nakatitig siya sa akin ng umagang iyon, habang sinasabi ang pangungusap na iyon, nadama ko siya at ako ay iisa. At kami ay nakikilala ng mga lihim ng kaligayahan.

At minsan pa, ng umagang iyon, habang unti-unting bumabalik ang dating kulay sa kanyang mukha, muli niyang ipinamalas sa amin ang mga natatagong kagandahan sa aralin naming sa panitikan: ang karikitan ng katapangan, ang karikitan ng pagpapatuloy ng ano man ang kulay ng buhay.

At ngayon, ilang araw lamang ang nakararaan buhat ng mabalitaan ko ang tungkol sa pagpanaw ng manggagamot na iyon. Ang ama na batang iyon marahil na magiging isang maggagamot din balang araw, ay namatay may ilang araw lamang ngayon ang nakalilipas. Namatay at naburol ng dalawang araw at dalawang gabi sa isang bahay na hindi siyang tinitirahan ni mabuti at ng kanyang anak. At naunawaan ko ang lahat. Sa hubad na katotohanan niyon at sa buong kalupitan niyo’y naunawaan ko ang lahat ...

Ikalawang Gantimpala
1950-51

MABANGIS NA KAMAY ...
MAAMONG KAMAY
ni
Pedro S. Dandan

Nagising kay *Battling* Kula sang simbuyo ng isang kamalayan, na tila siya nagtatayo ng bantayog ni kamatayan na habang kinakipal sa luwad ay nagkakahugis sa katotohanan. Kaya malimit na mawala siya sa pagmamasid sa kanyang anak, sa di-mawaring pagkabahala sa dinaranas sa buhay na ito, sa pagtitining sa kanyang kalooban makabuo ng isang pasiya kung nararapat sumuko sa simbuyo ng kamalayang iyon.

Maiinit na ang sikat ng araw. Naghahakot ng basura ang kanyang anak sa tambakan sa may puno ng tulay. Itinuon ang kanyang paningin sa mukha at katawang naliligo sa nagingitim na pawis at sa malalapad na pang bahagya nang maangat sa lupa samantalang hila-hila ng bata ang isang malaking tiklis ng basurang nag-iiwan ng nag-aalimpuyong alikabok.

Naghiyawan ang ilang batang naglalaro sa pampang ng ilug-ilugan, “Arya ito! Arya ito ... sumayaw ka, Arya ito! Kumanta ka, Arya ito! Ayaw mooo? Eto’yo ... Pak! Pak!” At inulin si Arya ito ang pukol. “Sasayaw na ... kakanta na!” Binitiwang ni Arya ito ang tiklis at sumayaw siya.

Tila namumutok na barilis katawang pagiwang-giwang sa pagbaba-pagtaas ng mga balikat at pag-imbay ng mga kamay; ang bilog ng mga matang animo’y palawit ng isang orasang pangdingding kung ibinababala ang hating gabi palipat-lipat sa magkabilang sulok; siya’y isang laruan may kuwedras na pinakikilos na walang patumanggang panghaharot ng kanyang kapwa bata.

Humihingal na ang kanyang anak. Naapuhap ni *Battling* kulas angisang pamalo sa tabi ng kanilang hagdan at hinabol niya ang mga batang nangagsikarimo’t ng takbo bumagtas ang mga bata sa tulay at hindi na sumunod si *Battling* kulas. Nang balikan niya si Arya Ito’y nakatukop sa mukha ng dalawang bisig.

“Hindi pa ako ... sila po, sila ...” nasilip ni Arya Ito sa pagkakapuwang ng kanyan mga bisig na napalis ang mga nambubuska at napangisi siya ... Ngising naging walang gatol na halakhak.

Umiiling na tinungo ni *Battling* kulas ang harapan ng kanilang bahay. Tumalungko siya at pinanuod si Arya Ito samantalang itinataas ang tiklis sa gabay ng tulay. Nakakadalawang hakot na si Arya Ito. Nais niyang sawatain ang kanyang anak. Ngunit nagbabangon sa kanya ang isang pagtutol .. gayong batid niyang mapanganib magtapon ng basura sa ilug-ilugan, sapagkat pumuputi nan g buhay sa kanilang pook ang magkasaping trangkaso’t iti.

Isang lingo nang walang patalng ang inihatid na patay sa libingan sa lunsod bunga ng tila ibig kumalat na salot. Isang araw lamang ang pagitan ng pagkamatay ng dalawang anak ni Aling Bestrang nakatira sa ibayo ng ilog at ilog at di-iilang sanidad ang nakita niyang dumadalaw sa bahay-bahay at binobomba ng agua pincada ang mga pook na marum. Natitigatig na rin siya ng usap-usaping tila kolera ang kumakalat na sakit...

Narinig njiya ang labusaw ng maruming tubig ng itaob ni Arya ito ang laman ng tiklis. Maghaponng maghahakot ng basura ang kanyang anak ... maghapon?

Nagtungo rin si *Battling* Kulas sa lumang papag sa silong ng kanilang bahay na pawid at nahiya siya. Hindi alumana ang mga insektong nagmumula sa mahalumigmig at nangangamoy na paligid at sumisigid sa kanyang balat. Iniwawaksi niya sa isipan ang mga bagay sa kanyang anak. Nguni ... sa kanyang nakalipas ay makabubuo siya ng isang makatarungang pasiya ... makatarungan ...

Hindi magkamayaw sa sigawan ng mga tao: Pak ... sapukin mo! Sige pa ... sa bodega ... sa panga ... pak! Dumaun ... Isa ... dalawa ... tatlo ... apat ... Panalo na Si *Battling* Kulas ... Panalooo!

Nakaibis na siya ng ring ay natutulog parin siya sa sigawan, Aba, hindi na yata siya gigising. Mapatay yata. Hindi na humihinga si Moro ... Npatay ni Battling Kulas ...

Ipinagdiwang nila sa Manila Hotel ang aknyang panalo. Nang umuwi sila'y kasabay niyang idinating sa kanilang tahanan angekstrang pahayagan. "Napatay ni Battling Kulas si Moro." Ngunit lalong matunog sa kanya ang balita ng hilot, "Anak na lalaki. Kamukhang- kamukha mo." "Isinabisig niya ang sanggol." Sumibol sa kanya ang isang luwalhati: sa kapisang buhay na magmula sa kanya...

Mabuhay! Anak ng Kamp'yun ... ito ang kahalili ko! Amang Kamp'yun... Anak na Kamp'yun Benito ... Benito ang ibibinyag ko sa aking bunso. Isusunod ko sa tunay na pangalan ni Moro, Bilang sa paggunita sa aking maningning na tagumpay."

Ngunit isang yata ng Langit sa kanilang mag-asawa. Nagkasakit ang kanilang anak. Isang uri ng sakit sa utak na pumipinsala sa mga mata at pagpapalambot sa laman at kasukasuan, kaya wala pang isang taon si Benito ay menamasahe na niya. Tinutudyo siyang madalasng kanyang manedyer na amerikano. "A boxing champ starts young," sabi nito. Panay yes na lamang ang kanyang panugon kaya kasundong-kasundo sila.

Hindi parin nakapagtatalan si Benito gayong kalikutan na. pinatignan niya ang bata sa isang dalubhasang manggagamot na siyang tumiyak na nagkaanak siya ng luno - sapagkat malabis na ininda n Benito ang karamdaman.

Gumuho ang kanyang pananalig sa maari pang magawa ng tao ... sumama silang mag -asawa sa mga Banal na paglalakbay sa Antipolo. Namanata kay San Pacual Baylon. Nagtulos ng kandila at nagdasal nang paluhod sa Kiyapo. Sa mga Santa at Santong pinipintakasi'y isinamo nila na paghimalaan ang kanilang bunso.

Wala ring ipinagbago si Benito. Ang pag-asa sa mahiwagang kapangyarihan ... nasaan? Muli niyang nasumpungan iyon ... sa payo ng isang matandang babaing magkakandila.

Sa makatuwid po, kung di na 'ko magbuboksing. Magbabago ang aking anak?

'Yan ang totoo, mama. masamang hanapbuhay ang boksing. Biro bang kalakalin mo ang iyong kalupitanat lakas. Biro bang halos patayin mo sa suntok ang iyong kalaban dahil lamang sa salapi.

Nagunita niya si Moro. Ang mga luha't hinanakit sa mga mata ng asawa't anak ni Moro.

Sa kauna-unahang pangyayari'y tinugon niya ng no ang kanyang manedyer nang itakda ang lalong malaking pakikipagsagupaan niya sa ring.

Hindi na siya maglalaro ng boksing. Ayaw na niyang maging kampiyun. Ayaw na niya... at nakapagtatalan naman si Benito ... nakalakad ...

Noong namatay ang kanyang kabiyaik ay walang sukat tumingin sa kanyang anak samantalang nagbubuhay siya ng mga sako ng asukal sa pianglilingkurang pintungan. Lumaboy ito sa lansangan. Lumaboy ito sa walang-tiyak, kaya tumigas-tigas ang mga buto ... ang mga laman --- ngunit inaabala din ng mga kapit bahay at binansagang “Arya Ito” ng mga kapwa bata ...

Lumikha sa kanyang kalooban ng isang kakatuwang pagtutol ang mga pag-ayop na yaon sa kanyang anak ... ng isang malupit na pagkahabag, na gumising sa kanya ng simbuyo ng kamalayang tila siya nagtatayo ng bantayog ni Kamatayan na habang kinakapa sa luwad ay nagkakahugis sa katotohanan.

Isang hatinggabi’y dinama niya ang mukha ng kanyang anak. Naghihilik. Idinantay ang kanyang mabigat na kamay sa leeg. Idiniin. Hindi na makahinga ... hindi na! bigla niyang inangat ang kanyang bisig . tila naaalimpungatang nagbangon at nanaog. Tinungo ang isang poste sa tabing-daan at sinuntok ... duguang nabilad ang buto ng kamao sa nanisnis na balat.

Isinusi niya sa dibdib ang pagkahabag na umaalipin sa kanya. Ang pagsuligi sa kanyang isip. Ang patuloy na pagtakas sa-uusing ng kakatuwang budhi...

Mariing pulikit si Battling Kulas. Tumatama sa kanyang mukha ang sinag ng araw na naglalagos sa butas ng bubong at sa siwangng sahig. Humawak siya sa gilid ng papag ... namutla ang kanyang kamao sa pagkakapit ng mga daliri. Narinig niya ang kaluslos ng mga paa ng mga sanidad na sinusundan ng mababagal na hakbang ni Arya Ito. Kumakanta-kanta pa si Arya Ito. Tumigil ang kaluskusan sa paanan ng sirang tulay samantalang mahinanginihahatid ng hangin sa kanyang mga taynga: Silaban mo, Arya Ito, Iyon Iyong nakatumpok ... Hale ... at nang hindi kumalat ang sakit. Mabuti pa ang inutil ... may silbi.

Nagtindig si Battling Kulas. ni hindi niya tinanaw ang pangkat ng tauhan ng kalusugang-bayan. Gaya ng nakaugaliang pag-inom, humingi siya ng alak sa tindahan ni tsikito, at tinungga. Susuray-suray na nagbalik sa kanyang lumang papag at muling nahiga..

Nagising siya na wala na ang mga taong natutupada. Sumasabo na ang mababagsik na lamok na mula sa pinamumugarang ilug-ilugan. Nakauwi na ang mga sanidad. Sa silong ng ilang kapitbahay ay nagsisiyapan na ang mga sisiw nangangasabngasab ang mga hayop sa tabi ng pakainan.

Nag-inat siya. Nangangalam na ang kanyang sikmura. Tiningala ang kanilang paminggalan Subali ... nasulyapan niya ang malaking malaking katawan ni Arya Ito: nakalatag sa sahig at walang kakilus-kilos. Pumanhik siya.

Inaapoy ng lagnat si Arya Ito. Inilipat niya sa kabahayan at tinabihan. Pinagmasdan niya sa paghihilik. At inunan niya ang kanyang nakakasalikop na mga kamay, na sa paraang iyon ay waring naibibilanggo niya ang kabangisan ... ang

pagpupumiglas. Naghuhulagpos din ang mga daliri ng kanyang kanang kamay, napakukuyom. Nagbangon siya ... at tinungo ang pasugalan ni Tandang Pruto.

Nang umuwi siya ay noong nagmamadaling araw. Wala sa bahay si Arya Ito! Hindi na sumayad sa hagdanan ang kanyang mga paa sa pagmamadali. Waring nilindol ang kanyang dibdib. Patakbu-takbo siya sa loobang tahimik na tahimik, matangi sa malakas at sunod-sunod na pagtawag niya ng , “Arya Ito ... Anak ko ... Anak ko!”

Kumutob sa kanya kung saan dako maaaring matagpuan si Arya Ito. Napadalas ang kanyang mga paa ... hindi man niyang lubusang mahugisan sa karimlan ang animong kumikilos sa ibabaw ng malaking buntong ng basura sa may puno ng tulay ay lumutang sa katahimikan ang isang tinig na humuhuni-huni, at natiyak niya na nasa tambakan ang kanyang anak. Nagtutumulin siya at halos padaluhong na inagaw niya kay Arya Ito ang hila-hilang tiklis at ikisambulat ng basura.

“Umuwi ka, Ito ... Umuwi ka ... nilalagnat ...”
“Demonyo! ... Demonyo! ... Impyerno! ... “at sa pagkabigla ni Arya Ito ay pinalo siya ng isang putol na kahoy.

Tumama ang pamalo sa pilat ng noon i Battling Kulas. Likha iyon ng pakikipagsagupaan niya kay Moro. Pumutok ang Pilat at humilam ang tumigas na dugo sa kanyang isang mata. Sa isang-iglap ay napahulagpos niya ang isang ubos-kayang suntok at ikinatimbuwang ni Arya Ito sa tabi ng ikilis

Naramdaman niya ang kasiyahang umali sa kanya noong napatay niya sa suntok si Moro, at makaraang iyon ay natulad siya sa isang namulatsa isang nakahihindik na bangungot ...

Hindi na humuhinga ang kanyang anak!

Tinakasan siya ng lakas at sumuko agn kanyang mga tuhod sa bigat ng kanyang katawan . napaluhod siya at tila nag-uusal ng isang mataos na dalangin ay maamung-maamong kinalong si Arya Ito, nilukuban sa mga basig ng kanyang dibdib.

Unti-unting nabuhay agn kanyang paligid: umalingawngaw ang mga yabag at sigawan ng dumalong mga kapitbahay. Ngunit hindi rin siya nagtaas ng mukha. Patuloy na minamasdan niya si Arya Ito, -- ang mukhang bahagyang nasisinagan ng bagong umaga at ang pasa sa puno ng leeg.

Siya lamang ang nakakatalos niyon. Siya lamang? Nabasag ang luha sa kanyang mga mata at nanawira sa kanyang puso ang luwalhating naramdaman niya noong unang sandaling isinabisig niya ang pagkasanggol ni Arya Ito.

Nagkurus si Battling Kulas.

Ikatlong Gantimpala
1959-51

PLANETA, BUWAN AT MGA BITUWIN

ni

Elpidio P. Kapulong

Umaapaw sa luningning ang gintong himalayang iyon – ang gintong himlayan, niya at ni Cleopatra. Hindi na batid ni Cesar kung siya’y nakapikit o nakadilat pa. Ngunit malinaw na namamalas niya ang larawang iyon.

Isang malaking eroplanong napakababa ang lipad ang nagsusumabog na sumabit sa kanilng tapat. Kasabay ng pagsibad ng sinasakyan nilang kalabaw ay sumambulag naman sa kanyang guniguni ang binubuo niyang magandang daigdig. Mula sa kanyang pangangarap ay nahulog siya sa katotohanan; ngunit hindi pa man lubos na nakakabalik ang kamalayan sa kanyang paligid ay nahulog na sa kanyang pagkapigil ang kaangkas niyang babaing may mahabang buhok at kayumangging kulay. Humulagpos sa kanyang lalamunan ang isang sigaw na biglang na putol sa kalagitnaan nang maramdaman niya ang pagtama sa kanyang ulo ng isang napakatigas na bagay. At bago lubos na naparam ang kutitap ng mga bituing sumabog sa kanyang balintanaw ay naramdaman na niyang siya’y pumapailanlang sa itaas upang pagkatapos ng isang iglap ay dahan-dahan lumapag sa isang likmuang nahihiyasan ng mga diyamante.

- 1 -

Pagbalikwas na tumindig buhat sa isang trono ang isang maharlikang mandirigma. Nakarinig siya ng kaluskos sa dakong harapan at napakislot na wari’y handang tumakbo sa pag-iwas sa panganib. Biglang nabuksan ang malaking pintong nasa kabilang dulo ng bulwagang kanyang kinaroroonan, at sa paghahawi ng kurtinang sutla ay kasama ring nahawi nag dalawang inaantok na tanod na siyang ikinabuwal ng mga iyon. Humahangos na pumasok ang isang kawal na may mahabang sibat at pagsapit sa harapan ng mandirigma ay nangayupapa at humalik sa kanyang mga yapak.

Napaigtad siyang papalayo. Ang kawal ay patingalang lumuhod sa kanyang paanan na nakabukas ang dalawang bisig.

“O, Dakilang Cesar!” ang humihingal na wika nito. “O, Dakilnag Emperador ng mga mandirigmang bininyagan ng apoy ng mga bathala... Narito ang hamak na alipin, at hindi malaman kung paano mapagagalaw ang dilang ito sa pagsasabi ng isang nakasusuklam na bagay buhat sa Impiryeno ni Dante! Isinumpa ako ni Hupiter upang siyang maghatid sa Dakilang Cesar ng balitang panangimiang ihatid maging ng makapangyarihang diyos sa paanan ng isang may bakal na laman at may leon sa puso. Nauumid ako, O, Panhginoon, ngunit... ang mga... ang mga kaaway ...”

Tinutop ni Cesar ang dalawang tainga at nakamulagat na minalas ang kawal sa kanyang paanan na may kagila-gilalas at kakatwang ayos at pananalitang anaki'y isang tauhang nagbangon buhat sa dahon ng isang aklat ng lumang panahon. Nais niyang sumigaw ng takbo, ngunit biglang sumundot sa kanyang gunita ang isang bagay na siyang nagpauntol sa kanyang pagkilos; at siya'y dahan-dahang napasadlak sa kanyang luklukan na ang mga mata'y nakapikit nang mariin. Naalaala niyang siya ay napaidlip samantalang tahimik na binabalangkas sa kanyang isipan ang gagawing pagsalakay sa mga kaaway, at sa bisa ng isang dumalaw na pangarap ay nakalimot na siya nga pala ay si Cesar – si Cesar, ang dakilang Mandirigma ng Roma, ang dakilang Panginoon ng mga walang gulat, ang walang kasing...

Dahan-dahang hinaplos ni Cesar ang kanyang mukha at minalas ang kanyang sarili – ang namumutok na kalamnan ng bisig na nabibigkis ng bitling na gintong sagisag ng pagka-mandirigma, at ang kasuutang namumutiktik sa mga hiyas na sagisag naman ng pagkaemperador.

Muli siyang napatindig at saka pilit na humalakhak nang ubos-lakas na ikinalundag ng nakaluhod na kawal.

“Ha! ha! ha! ha! si Cesar nga pala nakalimot! Nakalimot ang isang Cesar dahilan sa isang multong panaginip na damat lamang sanang panakot sa aso! Ha! ha! ha! Nakakatawa, ang isang dakila ay nakalimot! Ha! ha! ha!..”

Napaudlot sa kalagitnaan ang halakhak na iyon. Naramdaman ni Cesar na ang laman ng kanyang puso ay tila nawalang lahat na kasama ng napawing alingawngaw. Walang kaluluwa ang tawang iyon at siya ang unang nakapuna. Nakangunot na minalas niya ang buong paligid. Naroon pa rin sa kanyang paanan ang nakaluhod at nakadipang kawal, na sa pagkakatingala sa kanya ay mangani-ngani niyang tadyakan sa mukha. Sa paligid-ligid ng malaking bulwagang iyon ay nangakatindig na unat na unat, nag ilang nagtatayugang kawal na ang tangang sibat ay lumagpas pa ng isang dipa sa ulo; may malapad na espada sa tagiliran; nangnakadamit bagaman litaw rin ang mga bisig at malulusog na hita at binti; sa ulo ay nakasaklob ang tila kung anong uri ng salakot na satuktok ay papaspas-paspas ang anaki'y malaking palong ng isang tandang, na sumusunod sa pagtangu-tango ng ulong hindi mawari kung nabibigatan lamang sa sunong o inaantok na.

Ibinaling ni Cesar ang kanyang tingin sa maluluwang na mga bintana at pinto – mga kurtinang yari sa sulta at sarisaring kayo na may matitingkad na kulay at namimigat sa halimuyak ng pabangong napapasangkap sa amoy ng isensong naklutang sa kawalan ng bulwagan. Ang mga kuwadro sa oleo ng iba't ibang larawan ng mga tanawin sa parang ng digma, ang mga palarindingang marmol, ang mga haliging marmol din na nagsisilbing panapo sa kisaming marmol pa rin – isang buong larawang anaki'y pahinang pinalas lamang sa isang alamat at napakaliwag upang magkatotoo. Ang pagkakaayos sa mga sulok ng naroong mga estatwang kahoy, bronse, at marmol, at ng kay venus na lantay na ginto, ay nagbibigay ng pagkabaghan sa makatutunghay dahil sa kanilang walang tinag na anyo, at ang matigas na katahimikan ng kawalang-buhay na nasa kanilang malalamig na katawan ay parang tinatanuran pa ng kaluluwa ng mga taong kinakatawan ng nangabuhay nong unag panahon.

Naramdaman ni Cesar ang manipis na hanging humahaplos sa kanyang katawan buhat sa pamaypay ng isang busabos. Bigla siyang napaupong ang mga mata'y naititig sa malayo. Hindi siya nakaramdam ng kasiyahan sa kanyang namalas. Para siyang tumungga sa isang kopang ginto upang mabatid lamang na ang alak pang naroroon ay linipasan na ng ispirito. Ibig niyang ipagsabog ang mga bungang-kahoy sa mga bandehadong hawak ng ilang aliping itim upang kumalat sa mga alpombrang mga nakalatag sa sahig. Mayroon siyang hinahanap sa kanyang paligid na hindi makita at matagpuan. Wala roon ang isang babaing may mahabang buhok at kayumangging kulay...

Pilit na pinaglaban ni Cesar ang damdaming sumaklot sa kanyang pagkatao, ngunit siya'y tila nawlan ng lakas. Namuhi siya sa kanyang sarili; hindi niya akalaing magkaroon siya kahit sa guniguni ng malabis na pananabik sa isang babae tulad ng nararamdaman niya ngayon. Si Cesar ay nabaliw sa paghahangad sa isang babae? sa babeng noong una'y naging aliwan lamang niya?

Ang buong paligid ay muli niyan minalas. Sumalubong ang mga iyon sa kanyang paninging na tila isang anyo ng mahiwagang kulay na noon lamang niya tinitigan, kaya sumilaw sa kanyang mga mata. Para siyang nabaghan. Ang mga iyon ay tila nakatunghay rin sa kanya – nakatitig at para bang ang bawat piraso ng kayamanang naroon ay mga matang nanunuri – nangingilala – sa isang linikhang napaligaw lamang doon. Ang bulwagang iyon – ang lahat – ay tila isang daigdig ngayong bago na sa kanya – na siya'y napasok doon bunga lamang ng di-sinasadyang pagkakamali.

At naalaala niya ang kanyang napangarap. Doon ay nakita niya ang kanyang sarili sa isang malawak na kaparangan na nakasakay sa isang hayop na maitim. Kaangkas niya sa likod ng hayop ang hinahanap niyang babaing may mahabang buhok at kayumangging kulay. Sapupo niya sa baywang ang babaing iyon habang siya'y humuhuni-hinu ng isang malambing na awitin.

Iba ang ayos niya at pananamit sa pangarap na iyon. Kayumanggi rin ang balat niya, may katingkaran nga lamang kaysa babaing kaangkas niya sa maitim na hayop. Ngunit doon ay kung bakit palagay ang kanyang loob. Hindi siya nagkaroon ng alinlangan sa kinatagpuang bagong daigdig, hindi nag-usisa sa isip kung bakit siya naroon at naiiba ang kanyang anyo. Tinaggap niya nag daigdig na iyon nang walang pagbabantulot na tulad ng pagtanggap sa talagang kanya, at ang tunay na Cesar – ang makapangyarihang Mandirigma ng Roma – ay hindi ang dakilang Cesar na nagbubulay-bulay ngayon. Kundu ang hamak na Cesar sa piling ng babaing may mahabang buhok at kayumangging kulay.

Kumurap-kurap si Cesar at umanyong titindig. Sa kanyang pagninilay-nilay ay sumapit siya sa bahagi ng kanyang pangarap na lalong kagila-gilalas. Nakita niya ang kanyang sarili roon na tila isang gumaganap sa isang palabas, na ang kilos at salita at pati iniisip ay nakita lamang niyang tila binabasa sa isang aklat. Nakita niya ang kanyang sariling iyon na nahibang at ilang sandali ring nangarap, at ang napangarap naman – ng sarili niynag iyon – ay ang Cesar na tunay niyang sarili, hanggang sa pumailanlang ang kanyang guniguni at mabuong mga larawan sa kanyang diwa.

Magkayakap sila ni Cleopatra sa guniguni ng kanyang sariling-pangarap at sila'y nagpalitan ng mga pangungusap na tila salita ng mga bathala at bathaluman sa Olimpo, at kaya lamang nabalik siya sa piling ng babaing may kayumangging kulay ay nang gulantangin siya ng isang malakas na ugong na nagdaan sa kanilang tapat. Napasibad ang hayop na kanilang sinasakyan at ang babae ay tumitiling nahulog sa lupa.

Saka niya naramdamang tila sumabog ang kanyang ulo nang mahampas ito nang isang nakalundong sanga ng isang punungkahoy...

Di malaman kung anong dahilan ay ibig niyang mabatid kung ano ang nangyari sa nahulog na babae, na bagama't pangarap lamang ay kung bakit pinanabikan din niyang malaman ang naging wakas. Tulad ng isang palabasang nakatunghay sa isang magandang kasaysayan na nang nasa kasarapan na ay saka nabatid na ang mga huling dahon pala ay wala at inubos na ng anay, si Cesar ay hindi matahimik at hindi mapalagay na tila pinagatungan.

“Panginoon ..”

Nagulangtang si Cesar. Nakita niyang nakaluhod pa ang kawal na tila hindi nangangalay at ang kanyang loob ay nagsiklab. Hinawakan niya ang puluhan ng kanyang patalim.

“Sulong!” ang kanyang bulyaw. “Saan nakatanglaw ang liwanag ng iyong mata at hindi nakitang ang iyong Cesar ay nasa sandali ng pagkabagabag?”

“Ngunit patawarin ang hamak na alipin ng kanyang panginoon...”

Hinugot na bigla ni Cesar ang kanyang tabak at ibabagsak na sana sa ulo ng kawal ngunit napatigil nang makarinig ng biglang ingay na likna ng mga sigawan sa labas. May bumagsak na kung anong malaking bagay sa nakapinid na pinto at iyon ay biglang mag iba. Ang mga tanod sa bulwagan ay napulasan sa iaba't ibang sulok at dalawa sa kanila ay sa likuran pa ni Cesar napasiksik. Hugos na pumasok sa nawasak na pinto ang maraming sandatahang kawal at isa isang iglap ay nakilala niyang iyon ay mga kalaban.

Sa loob ng ilang saglit pa, ang kalansing ng mga nagpipingkiang tabak ay nilunod na ng mga daingan ng mga naghihingalo at sigawan ng mga nakatama. Sa kabiglaanan ay natabig ni Cesar ang dalawang malalaki rin namang kawal na nagkubli sa kanyang likod at ang dalawa ay gumulong sa daanan ng mga kaaway. Hinarap ni Cesar ang unang tatlong sumugod at ang mga ito'y pawang nagsibagsak sa isang unday ng kanyang sandata. Sa kanyang harapan ay humadlang naman ang isang lalong may matipunong mga bisig na nakilala niyang pinakapuno ng mga lumusob.

Nailagan ni Cesar ang tulos ng kalaban kasunod ng pagbagsak ng kanyang sariling patalim sa katawan nito. Ngunit iyon ay hindi man lamang natinag at sa pakiramdam niya'y sa hangin lamang siya tumaga kaya siya ay napatigil. Sinamantala ito ng kaaway at siya'y inundayan. Bago nakaiwas ay tumama na sa kanyang ulo ang tabak niyon at ang kanyang kinatatayuan ay biglang-natunaw at siya'y bumagsak na tila may nauulinigan pang isang mahiwagang tinig na nakiangkag sa sumisibat niyang diwa; “Ako ang dakilang Cesar!... Ang hamak na magbubukid... Ang dakila .. Ang hamak.. dakila.. Cesarrrrr..!”

Nang imulat ni Cesar ang kanyang mga mata ay nakalatag na siya sa isang matigas na himlayan. Hindi niya kilala ang pook na ito, at lalong hindi niya kilala ang mukha ng isang nakaputing taong nakatunghay sa kanya at nagbabalot sa kanyang noo ng isang basahang puti na basa ng kung anong bagay na nakahihilo ang amoy. Sa isang iglap ay sumurot sa kanyang isipan ang paniniwalang siya ay nasa kamay ng mga kaaway!

Napabalikwas si Cesar at ang nakaputing taong inabot ng kanyang sipa ay gumulong sa sahig. Nahagip din niya at naisaksak sa sulok ang isa pang matandang babaing umiiyak sa tabi ng higaan, na sinugod naman ng yapos ng isang magandang babaing may mahabang buhok. Tumilapon ang mga botelyang nakapatong sa nabuwal na mesita at nagkabasag, at ang amoy na masansang ng laman ng mga iyon ay pumuno sa pook na iyon. Hindi man nakahuma ang ilang taong naroroon na parang napatiran na ng mga ugat na tuhod at bisig.

Sumandal si Cesar sa dinding at hinarap ang mga ito. Nangungunot ang kanyang noong tinitigan ang kanilang mga bihis. Ang mga iyon ay nakamaang na lahat sa kanya, at siya'y natigilan nang biglang sumagi sa hinagap na nag mga iyon at ang lahat ng ito ay nakita na niya at nangakilalang minsan.

Minalas niya ang kanyang sarili ngunit bigla siya nangilabot. Sa kanyang diwa ay nagtibay ang isang hinalang siya ay nasa pugad ng kanyang mga kaaway na higit na makapangyarihan. Nagbalik sa kanyang gunita ang isang matandang paniwalang iniwi ng kanyang panahon at naging sangkap nang kanyang pagkatao buhat pa sa mga unang araw ng kanyang kabataang pinanday ng paaralan ng mga taon. Ang mga taong ito'y mga enkantadong lahat... at siya'y kinulam ng mga ito upang mag-iba ng anyo, at nang sa gayo'y matulad sa kanila. Ang napangarap niya sa kanyang luklukan sa trono ay isang uri ng engkanto na naipasok sa kanyang diwa sa sandal ng pagkaidlip upang malimot niya ang kanyang kamaharlikaan. Ibig ng mga iyon ay malimot niya ang kanyang sarili upang maipailalim na lubos sa kanilang kapangyarihan.

Napahalakhak si Cesar.

“Ha ha! ha! Ako’y si Cesar! Nalalaman kong ako ay si Cesar! Ang Dakilang Mandirigma! Hindi malilinlang ng mga uwak ang isang Romanong may putong na lawrel ng kadakilaan! Isasauli ninyo siya sa kanyang kamaharlikaan at kung hindi...”

“Nababaliw na!” Ang bulung-bulungan ay nagpalipat-lipat. “Nababaliw si Cesar! Nababaliw sa lakas ng pagkahampas sa ulo!”

Namula si Cesar nang maulinigan ito at humanda sa pagsugod. Nababaliw? At sasabihing nababaliw si Cesar ng mga taong ito na sa ayos at pananamit ay siyang karapat-dapat kapitan ng salitang baliw?

Ang matandang babaing tumatangis ay dahan-dahang umipod na papalapit.

“Anak!” May pagsusumamo ang tinig ng babae. “hindi moba ako nakikilala? Ako ang iyong ina, a!”

Ngunit si Cesar ay nandilat lamang. Painaglabanan niya ang biglang pagsagi ng pagnanasang sugurin niya at yakapin ang matanda, at ang magandang babaing naiwang nababaghan sa sulok. Naniniwala siyang inaakit lamang siya ng masamang ispiritu upang gawin ang gayon.

“Ina?” pilit nag kanyang tugon. “walang nakikilalangina ang isang dakila kundi si Minerva. Puputulin ni Cesar ang dilang naglubid ng kasinungalingang narinig ko!”

Ang matanda ay biglang dinaluhong at iniamba ang kanyang hawak. Napatili ang magandang babaing naroroon, kasabay ng paghadlang ng isang lalaki at ang kamay ni Cesar ay sinalag. Nagpambuno ang dalawa hanggang sa madaganan ang matanda. Parang nahipan ang mga taong naroon at nagkakagulong sumugod upang umawat.

“Huwag! Huwag!” tili ng magandang babae. Ngunit bago napawi ang alingawngaw niyon ay naipalo na ng isang lalaki ang tukod ng bintana sa ulo ni Cesar.

- 3 -

Natauhan si Cesar na nakagapos na ang kanyang buong katawan sa ibabaw ng higaan at ang ulo ay balot na balot ng mahabang benda. Hindi niya gustong gusto kumilos pagkat nangingirot ang kanyang ulo at mga buto. Ipinikit na lamang niya ang kanyang mga mata. Ayaw niyang mag-isip ng anuman. Malabung-malabo ang kanyang diwa at ang bahagyang pagpupunyagi sap ag-iisip ay ikinahahapo nito.

Nagmulat siya ng mga mata nang makarinig ng nag-aanasang mga tinig. Nakita niya ang isang matandang babaing nakaupo na malapit sa durungawan sa harap ng isang matandang lalaking may mahabang balbas na halos umabot sa dibdib. Ang matandang babae ay nakatungong nagpapahid ng mga mata, samantalang hinahagud-hagod naman ng lalaki ang mahabang balbas at tila nag iisip. May pinag-uusapan ang dalawa na siya ang tila pinapaksa ngunit hindi lamang niya lubos na matiyak pagka’t pati ang makinig ng usapan ay tila pumapagod sa kanya.

Umiiyak na ng babae. humarap na bigla rito ang balbasing matanda na sa sulok ng labi ay nakakunyapit isang ngiting mahiwag.

“Ngunit Rosa” ang marahang wika nito, marahang-marahang tila sinadya, “ni Cesar ay di nababaliw”

Naramdaman ni Cesar na namigat ang kanyang ulo at siya’y napapikit nang mariin. Ang mga tinig na naririnig niya ay pumuno sa kanyang ulo, na anhin man niynag iwaksi ay pilit na sumasakit sa kanyang isipan. Nahiwatigan niyang tila may pagtatalong ilang saglit ang dalawa na sinundan ng isang mahabang pangungusap ng lalaki, na paminsan-minsan ay tila may nasusundot sa kanyang gunita at nakapagpapaalaala sa kanya ng ilang malalabong bagay na nagdaan. Pilit niyang inunawa ang kahulugan ng kanyang mga naririnig ngunit nag-agtingan lamang ang mga ugat sa kanyang ulo.

Narinig niyang nabanggit ang isang pangalan – Meding ... Meding ... kababata ng aking anak ... anak .. anak ng aming kapibahay ... muntik na ring mapahamak ... dumadalaw ritong madalas buhat nang si Cesar ay ... marahil ay dadalaw na muli...

Nag-alumpihit si Cesar sa kanyang higaan. Ang pangalang iyon ... ang pangalang iyon! Ang ... at nang hindi na maktiis ay nagtangkang bumangon sap pagkakahiga, ngunit pinigilan siya ng lubid na nakapulupot sa noo'y nakalapit na sa kanyang hihigan. "Cesar.."

Napagulantang si Cesar at napadilat na muli. Ngunit hindi siya tumugon. Hinipo siya ng lalaki. Tumutol ang mga laman niya, ngunit ang salat ng mga palad ng lalaking iyon ay hindi niya iwinaksi pagkat nakapagpaginhawa sa kanyang pakiramdam. Yumuko iyon at siya'y tinitigang mabuti ng mga matang malalamlam ngunit nanunuot hanggang sa kaliit-liitang hibla ng kanyang laman. Sinalat ang kanyang mga mata. Ipinakadilat ang mga talukap. Tinitigan at tinapatan ng isang kung anong mabilog na salamin. Nag malao'y napapikit na lamang siya at nakiramdam. Pinulsihan siya ng matanda, sinalat ang iba't ibang bahagi ng kanyang katawan, upang ibalik lamang muli ang pansin sa kanyang mga mata.

"Cesar," pagkaraan ng mahabang sandali ay muli siyang tinawag ng matanda. Dumilat siya at sinalubong ang nanunuot na titig niyon, ngunit hindi pa rin siya sumagot. "Cesar ... Cesar.."

Nag-unat ng katawan ang matanda at pagkuwa'y hinudyatan ang babae upang lumabas, saka ipininid ang kurtina ng pinto. Nagbalik sa kinaroroonan ni Cesar at siya'y isinandal sa pinagpatung-patong na mga unan. Saglit iyong nagpalakad-lakad sa loob ng silid at tinungo ang nakabukas na bintana. Saglit ding huminga nang malalim, at pagkatapos ay muling lumapit sa kanya. Dumukot ng isang bagay na masiklap at itinapat sa mata ni Cesar.

"Titigan mo ito" ang wikang marahan, at ang tinigay nag-iba ng himig. Hinangod ng mga darili niyon ang pagitan ng kanyang kilay, at salat ng darili ay parang may hinugot na salimuot sa kanyang utak. "Huwag kang mag iisip kahit ano. Pumanatag ka. Huwag mong papansinin ang mga sinabi ko. Ayan .. parang pinapaypayan na ang iyong mga mata .. at ikaw ay mag-aantok .. mag-aantok .."

Naramdaman ni Cesar na tila matutulis na sibat ang mga salitang iyon na naglagos sa kanyang noo at tumusok sa kanyang utak, hanggang sa ang kanyang ulo ay unti-unting lumaki at ang kanyang paningin ay unti-unting nanlabo at ang kanyang katawan ay unti-unting gumaan. Humina nang humina ang tinig na naririnig niya hanggang tuluyan mawala na sa kanyang pandinig. At sa sandaling hindi pinakaaasahan ay bigla na lamang siyang pumainlanlang sa itaas. Sumibat ang kanyang diwa sa kalawakang namumutiktik sa mga bituin at buwan, sa mga kumeta at planeta, na bawa't isa'y nagtataglay ng mga larawan ng isang taong mandi-rigma , ng isang taong magbubukid, ng isang taong mandirigma, ng isang ...

Nagsala-salabat sa kanyang isip ang mga larawan iyon hanggang sa biglang magsiinog sa kanyang paningin ang lahat, hanggang sa siya'y matangay at mapasama sa mga iyon. Uminog siya nang uminog na kasabay ng mga bituin at planeta, na kasama ng mga kumeta at buwan. Uminog siya nang uminog ... inog... inog ...inog nang inog ...

At sa kanyang pa-inog ay tila may isang matinis na tinig na nagbubuhay sa pinakaliblib na sulok ng kanyang utak, na nanunuot sa kanyang diwa.

Limutin mo si Cesar na Mandirigma ... isipin mo si Cesar na magbubukid ... limutin mo si Cesar na Mandirigma ... isipin mo si Cesar na magbubukid ... ikaw si Cesar na magbubukid ... magbubukid ... magbukid ...

At patuloy ang kanyang pag-inog na kasama ng mga bituin at planeta, ng mga kumeta at buwan. Uminog siya nang uminog ... inog nang inog ... inog ... I ... n ... o ... g ... I ... n ... o ... g ... I ... n ... o ... g ... g ... g ... g...

- 4 -

Nagising si Cesar na wala nang gapos at nakatunghay na sa kanya ang kanyang ina sa tabi ng matandang balbasin. Walang kurap ang pagkatitig sa kanya ng mga mata niyong may luha ... titig na nananabik at naghihintay. Kumurap-kurap si Cesar nang ilang saglit, at nang biglang maunawa ang lahat ay saka pabalikwas na nagbangon. Ngunit hindi ang matanda niyang ina ang kanyang nasugod ng yakap. Hindi, kundi ang isang babaing nasa may likuran ng matanda ... ang isang babaing dumating doon habang siya'y natutulog ... ang isang babaing may mahabang buhok at kayumanggi ang kulay.

“Meding!” ang kanyang tawag.

At sa ilang saglit pa'y nasa mga bisig niya ito, pinupupog ng halik – sa pisngi, sa liig, sa buhok, sa dibdib, sa labi, samantala'y walang tigil naman ang pagtulo ng kanyang luha, ng luha ng babaing nakayapos din sa kanya, at ng kanyang inang ... umiiyak at nagpapasalamat sa maykapal.

DULANG UNANG NAGKAMIT NG GANTIMPALA SA TIMPALAK – PALANCA

Sinimulan noon (1953-1954) ng Timpalak – Palanca ang pagpili sa pinakamahusay na dula – at ang nagwagi ng unang gantimpala ay ang hulyo 4, 1954 A.D. ni Dionisio Salazar. Ang dulang ito ay misyon ng Hukbong Mapagpalaya ng Bayan (HMB) na ibagsak ang pamahalaang Pilipino noong panahon ni Pangulong Magsaysay.

HULYO 4,1954 A.D Ni Dionisio S. Salazar

Mga Tauhan:

PabloAng “nagbalik-loob”
LoidaAng kanyang kasintahan
KintinAng kanilang pinuno
IslawAng “bata” ni Kintin
Koronel SantosIsang uposyal ng NBI
Isang pulis, at ilang ekstrang babae at lalaki.

Panahon: Gabi ng Hulyo 3, 1954

Lunan: Lumang Luneta

Pagbubukas ng tabing ay makikita sa may gawing likod ng tanghalan, dakong kanan, ang dalawang-katlong bahagi ng bantayag ni Rizal. Sa may gitna naman ng tanghalan ay mamamalas ang isang malagong puno ng adelpa. May isang mabahong upuan sa tabi nito.

Walang anu-ano’y darating buhat sag awing kanan ni Pablo at si Loida.

Si Pablo, naa bago pa lamang tumutuntong sa 25 taon, ay mataas, malapad ang sukob at mabulas ang pangangatawan. Mukha siyang matalino at matapang ... Bilugan ang kanyang mukha at ang kanyang malagong buhok ay nahahati sa gawing kanan. Kaki ang kanyang pantalon at kulay-kumot ang suotniyang diyaket.

Pangkaraniwan ang taas ni Loida. Ang kanyang balingkinitang katawan ay may kaakit-akit na hubog. Kulot ang kanyan putol na buhok. Malamig ang kanyang tinig at wala rito ang katigasang dapat asahan sa isang “amazon”. Mapamihag ang kanyang ngiti at may halina ang kanyang titig. Dalawampu’t dalawang taon na siya. Masigla ang kanyang kilos at magiliw siyang mangusap. Sa suot niyang kamisadentrong panlalaki at “pedal-pusher” na maong ay wala siyang iniwan sa isang “tomboy.”

Palinga-linga silang dalawa na tila may hinahanap. Pagtapat sa may puno ng adelpa ay titigil sila.

- Pablo : Natitiyak mo ba, Loida, na sa lugar na ito tayo magtatagpo?
- Loida : Oo, ditto na isa sa mga puno na malapit sa monument. (May alinlangan)Palagay mo kaya ay saan sila naroon, ha, Pabling?
- Pablo : Baka naghahagilap pa sila ng balut na mailalako. O kung hindi man ay nasa may grandstand sila at ... alam mo na.
- Loida : (Patawa) Para kong nakikita ang kanilang ayos na animo tunay na magbabalot, subalit ... (magbabago ang tinig at anyo) a, kung alam lamang ng makikita ang nasa ilalin ng mga balut na yaon.
- Pablo : (Mabilis na ilalagay nang pakurus sa bibig ang isang daliri) Ssst, dahan-dahan ka;t baka may makarinig sa atin. (Masusulyapan ang bangko) Halika't maupo kata.
- Loida : (Hahawakan sa balikat si Pablo; masuyo) Hindi k aba natatakot, Pabling? Dahil sa akin ay tiyak na malagay ka sa ,apamganib na kalagayan. An gating gagawin ay maaaring maging sanhi ng ating kamatayan, kung sakali. Hindi ka kaya magsisi?
- Pablo : (Hahawak at pipisilin nang buong suyo ang isang kamay ni Loida) Minamahal kita, Loida, ito'y alam mo. At dahil dito'y kalabisan na marahil sabihin kong nahahanda akong hamakin ang lahat – maging kamatayan man – alang-alang sa iyo. Natatakot ka mo? Ba, duwag lamang ang natatakot mamatay. Wika nga ni Shakespere ay “Towards die many times before their death.” Itong tandaan mo: Mula ngayon, magkasama kita sa buhay at kamatayan – sa hirap at ginhawa!
- Loida : (Masaya) Salamat, Pabling. Ngayon ko mapatunayan na sadyang tapa tang iyong pag-ibig. Ikinararangal kita. At hintay, saulado mo pa ang iyong napag-aralan!
- Pablo : Ang isang diwa o simulant, kailanma't maganda at kapuri-puri ay mananatiling buhay. Ngunit mula ngayon, adios Marx, Engles, Lenin, Lava, at iba pa. Salamat sa iyo, sa amain mong senador, at nag-liwanag ang aking isipan.
- Loida : Ang ating isipan, ang sabihin mo.
- Pablo : Natatandaan ko pa ang sinabi ng isa kong guro na anya'y “Ang tao raw na katutubong mabuti, sumama man, ay bubuti rin, ngunit ang likas na masama, mabalot man ng mga hiyas at karangalan, ay masama rin.”
- Loida : (May makahulugang ngiti) Ang ibig mong sabihi'y ...?

- Pablo : Na ikaw at ako'y hindi likas na masama. Manapa'y natangay tayo at nalason ng H.M.B. sa oras ng ating kahinaan.
- Loida : May katwiran ka, Pabling. At lalo na si Tiyo Pepe. Ano pa nga naman ang dahilan at ipagpapatuloy natin ang pamumundok ay sa ibinibigay naman ni Magsaysay ang lahat ng ating kagustuhan? Di ng aba binibigyan ng lupa ang mga walang lupa? Pinatatawad ang mga nagkasalang humihingi ng tawad? Kinikilala at ipinagtatanggol ang mga karapatan ng mga maliliit? Tinatangkilik at binubuhay ang sariling atin? ...Maliban sa hibang na nasang pailalim sa Pulang Bituin ay ano pa nga naman ang sanhi at tayo'y di umahon at sumuko at manahimik? May katuwiran si Tiyo Pepe na sabihing "matakot tayo sa kasaysayan."
- Pablo : (Buong paghangang nakatitig kay Loida) Maniwala ka, Loida, bilib na ako sa amain mong senador: Inuulit kong kung hindi sa iyo at sa kanya, at saka pala sa ilan nating kakilalang manunulat, ay malamang na masasawi ako sa kamay ng isang kabalat din, at mamamatay pang may tatak ng pagka-Hudas sa sariling lahi.
- Loida : Kung sa bagay ay hindi tiniyak na atin ni Tiyo Pepe na maikukuha tayo ng homestead sa Mindanaw. Subalit mahigpit naman ang kanyang pangakong gagawin ang makakaya upang hindi tayo mabilanggo.
- Pablo : Malaki ang tiwala ki sa kanyang kakayahan at sa kanyang lakas. Ang iniisip ko ngayon ay kung paano natin bubuksan sa dalawa ang paksa.
- Loida : Sino ang magsasabi, ako o ikaw?
- Pablo : (Waring hindi narinig ang katanungan ni Loida) Dapat nating isipin na kapwa pusakal na criminal ang dalawang 'yon. Dahil dito'y kailangan natin ang bilis ng pag-iisip at tining ng loob. Ngunit iwasan ta, hangga't maaari, ang paggamit ng sandata.
- Loida : (Pagdadapuin ang mga palad) Kahimanawari'y magtagumpay kita.
- Pablo : (Munti ma'y

Walang bakas ng pagkasindak) May awa ang Diyos. (Masaya at madamdamin) Lubhang makasaysayan sa akin ang araw na ito(waring nakikimi pa), giliw. Una, sa hindi ko inaasahang mangyayari ay natamo ko ang iyong pagmamahal. Ikalawam ito ang sasaksi sa aking, este, sa ating ...(hindi makukuhang tapusin ang sasabihin, sapagkat may isang pulis na makalalapit sa kanila nang hindi nila namamalayan.)

- Pulis : (Pabigla at pagulat) Hoy! Kayong dalawa! Ano'ng inyong ginagawa rito? Hindi ba n'yo alam na bawal dito magneking?

Pablo : (May pagtakas subalit mahinahon pa rin) Hindi ho naman kami nagneneking

Pulis : (Panglahi) Ku ... hindi pala, E anong ginagawa n'yo rito sa ganitong oras, nagbibilang ng bituin? (Kunwa'y dudukot ng labos at papel sa bulsa)

Pablo : Hindi ho. Nagpapalamig lamang kami at nagkukuwentuhan.

Pulis : Sawa na 'ko sa ganyang katwiran. Bueno, tayo na at doon kayo mangatwiran nang husto sa kuwartel.

Loida : (Titindig) Maniwala ho kayo, Mamang Pulis, wala hu kaming ginagawang masama. Hindi ho kami nagneneking na gaya ng inyong palagay.

Pulis : (Magpapahalatang galit na) Kung hindi n'yo ibig maperyodiko ay mabuti pang sumama na kayo sa 'kin ngayon din.

(Magtitinginan si Pablo at Loida. At magkakaunawaan. Sasama sila sa pulis na wala ni munti mang agam-agam sa kanilang mga mukha. Lalabas sila sa gawing kanan ng tanghalan.

(Pagkaalis nila ay darating naman si Kintin at si Islaw namang gagaling sa gawing kaliwa. Kapwa sila may sakbat sa kanilang mga leeg na dalawang maliliit na tilis. Mistula silang tunay na magbabalut. Si Kintin ay pandak subalit siksik ang pangangatawan. Nakabalanggot siya at nakasalamina. Mukhang masungit at mabalasik. Pangahan siya. Malikot ang kanyan mga mata baganan baha-bahagya lamang ang galaw ng kanyang ulo. Mag-aapatnapu na siya.

(Si Islaw, bagaman Malaki ang kataasa kay Kintin, ay hukot naman at payat. Bago pa lamang siyang nagdadalawampung taon. Halatang-halata sa kanyang mga kilos na lubos siyang nasa ilalim ng kapangyarihan ni Kintin. Mababakas din sa kanyang hawas na mukha ang katapangam. Ang mga "polo shirt" nila ay hindi nangakaparangan. Paglipat nila sa mga puno ng adelpa ay hihinto sila at pagagalain ang mga tingin)

Islaw : Terrible pala itong Luneta, ano po? Hatinggabi nang malalim e me naggugudtain pa.

Kintin : (Mangingiti) At nakita mo ba, Islaw, na yaong ilang mabulabog natin sa mga puno e may kipkip pang libro?

Islaw : "Yan nga po ang naririnig kong sabihan, a – na karamihan daw ng nagugudtain dito e mga estudyante. Lekat, kung alam lang ng kanilang mga magulang ang kanilang ginagawa!

Kintin : Oo, saying lamang ang ginagasta sa mga ganyan. Pero, maniwala ka , 'yan naman ang pagnagsiuwi sa probinsya e siyang masyadong magpasikat.

Islaw : Ba, dapat silang mangahiya. Nagpapakamatay sa hirap ang kanilang mga magulang sa paghahanap ng pera samantalang sila'y gudtaim lang naman ang inaatupag at hindi pag-aaral.

Kintin : Kaya ng aba kahit na mangawngaw si Lacson e napupuri ko rin kung minsan dahil sa paghuli niyang minsan sa mga nagggugudtaim dito. Perooo ... mahina pa rin siya. Kung ako siya e gagabi-gabihin ko ang reid at tangko lang kung hindi madala ang mga lekat na 'yan.

Islaw : Pag nagkataon, Kumander, ay ...

Kintin : (Maagap at halos pabulong) Psst, huwag mo 'kong tatawaging Kumander, lalo na kung may lumalapit. Este, anon a nga 'yung sinasabi mo?

Islaw : Pag nagkagayon po, e sasine naman dadagsa ang magnonobyong.

Kintin : Kung ako pa rin si Lacson e Ipagbabawal ko ang halikan sa mga sine lalo na sa balkoni at sa lodge. Nakasisirang puri sa ating kakabaihan. (Susundan ito ng pag—upo)

Islaw : 'Yan nga po ang hirap sa 'ting mga Pilipino, e. Manggagaya tayong de primera klase.

Kintin : (Himig pagmamagaling) Ang panggagaya, Islaw, e hindi masama. Ang masama e kung gagayahin mo yung masama. Pero, kapag mabuti ang pinarisan at saka pinabuti pa e ito ang magaling. (Tatanglawan ng isang "lighter" ang relo sa bisig.) Aba, at mag-aala-una na pala! Bakit kaya wala pa sila? (lilinga.)

Islaw : (Matapis maupo) Anon a bang oras, Kumander, ang sabi ni Kapatid ni Loida na babalik sila?

Kintin : Ang sabi ko sa kanya e dapay siyang narito bago mag-alas dose.

Islaw : (May pananabik) E si Kasamang Pablo po naman? Anong naisipan niya't sumama-sama pa? Palagay ko po'y ...

Kintin : (Mabilis na hahadlang si Islaw; pagalit) Torpe! Anong kaululan ang sinsabi mo? (may maaaninag na lumalapit) O, teka , baka sila na 'yang dumarating.

(Aaninawin nilang mabuti ang dumarating. Mabibigo sila pagkat ang daraan sa kanilang tabi ay isang bata at isang marinong Amerikano. Magkaakbay ang dalawa .. Ang lalaki na may bote pa ng alak sa bulsa, ay sumusuray sa paglakad. Aalukin sila ni Islaw ng balut. Bibili ang babae. Ang ibabayad ay sa bulsa ng marino kukunin. Kakayo sila pagkatapos.)

Islaw : (liling at ngitnit nang makahulugan) Kawawang lalaki. Nagsisilbing palabigasan.

Kintin : (Nakangiti rin at tatangu-tango) Talagang ganito lang ang buhay, Islaw: isang manluluko at isang lulukuhin. Paris niyang Amerika, kunwa e tagapagtanggol ng mga karapatan ng maliliit na bansa na paris ng Pilipinas bagkus e siyang mangagamkam na de primera klase.

Peri, ku, pasaaan ba't di rin siya babagsak – silang lahat na bansang imperyalista at kapitalista! Ba, para silang nagtampo sa bigas oras na sumagupa sila sa Rusya. At akala nila'y sila lamang ang may atomik at haydrodiyen, hmm... Teka, bakit ba kung saan-saan nasusuot ang ating usapan? Ang dapat nating pag-usapan e ang tungkol sa ating misyon. Kailangang magtagumpay tayo – kahit ano mangyari!

Islaw : (Puspup-alinlangan) E pa'no po kaya ang mabuti sa mga guwardiyang ...?

Kintin : (Mabilis) Natatakot ka ba? Huwag mo silang intindihin. Madali yang remedyuhan.

(Muling tatanglawan nang patago ang relo. Mahahalata sa kanyang tinig na yamot na siya sa paghihintay.) Pag hindi pa sila dumating sa loob ng kalahating oras e malaking hrap ng kanilang katad pagnagkataon, hm...

Islaw : Magtagumpay sa tayo, Kumander, at nangg...

Kintin: mayroon tayong tig-isangdaan piso bilang gantimpala.

Islaw: (Parang hindi ibig manwala sa marinig) ano po? Tig-isandaan libong piso? E saan naman poi to kukunin e saa...?

Kintin: (Makabuluhan ang ngiti) Kung saan ito manggagaling e isang lihim. Batsa ang isipin mo e ito: Magtagumpay tayo!

Islaw: totoo po ba ang balitang kumakalat sa kampo na ipadadala raw kayo sa Moskow pagkatapos ng misyong ito?

Kintin: (Magkikibit ng balikat) ewan ko ba. Pero tandaan mong uras na magtagumpay tayo irerekomenda ko kay Heneral na mataas kayo sa katungkulan.

Islaw: (Matutuwa) salamat po... sa palagay kaya n'yo e husto na itong ating dala paraaa..?

Kintin: (Pangungunahan ang kausap) Husto? Ang sabihin mo'y labis-labis 'to. Ito lang nasa aking tiklis e sapat na para tudasin ang lahat ng naro'n.

Islaw: Ang inaalala ko lang kumander . e. maraming . . .

Kintin: Bakit ba sila ang iintindihin mo? Ang intindihin mo'y siya. At ang ating pabuya. Saka karamihan naman doo'y es-es-bi at mga pulitikong- kanin. Basta siya lang ang ating malagot e.

Islaw: pagnagkataon e nganganga sa hangin ang mga nasyonalistang 'yon. At pihadong matutuwa naman ang mga liberal, ano po?

Kintin: Hindi rin, pagkat ang hahalili e nasyonalismo rin. Hindi mo ba alam na En-Pin si Garcia? Ang sabihin mo e tiyak na maloloko ang administrasyon. At sa oras na mgakaga-nito, eh

makasisigaw na tayo ng “Amanos!” at mabuhay ang Hukbong Mapagpalaya ng Bayan!” Hm, ang akala lamang ng mga nasa gobyerno e baldado na tayo. Hmm, malalaman din nila. Malalaman nila hanggang bukas.

Islaw: (May pagmamagaling) At isa pa po! Ang akala ng marami e mahina na tayo porke sumuko ang taksil at duwakang na si Taruc. Malalaman nila hanggang bukas ng hapon – sa oras ng parade.

Kintin: isipin natin kung paano madidispatsa ang mga guwardiya sa ilalim ng grandstand nang hindi natin babarilin. Sa bagay emay silencer itong akin.

Islaw: (Matapos makapag-isip) Me naisip ako, kumander! Bumili tayo ng alak at palapitin natin sa kanila si Kapatid na Loida oras na siya’y dumating.

Kintin: at pagkatapos?

Islaw: pagkatapos po e gawin niya ang dapat gawin, halimbawa’y ibigay niya ang kanyang sarili kung kinakailangan. Walang tatanggi sa kanya. Me itsura siya. Materyales p’werte. ‘Ika nga.

Kintin: Magaling! (Mapapadagok sa hita.) at habang abala ang isa kay Loida ay kakausapin ay kakausapin ko rin ang isa pa. bibigyan ko ng balut. At bahala na ‘ko pagkatapos. Si Kasamang Pablo naman ay siya nating pagbantayin sa ibang maaaring lumapit.

Islaw: (Lipos pananabaik) E ako po naman?

Kintin: ikaw ang magtatanim n gating dala. Oras na magawa mo ito e sisibat tayong apat sa isang taksing paghihintayin natin. Areglado?

Islaw: (Mapapatayo sa tuwa) Superyor na ideya, kumander! O, Ayan na ‘ata sila! (Ang darating ay dalawang binabae. Kikilalanin silang mabuti ng mga ito at pagkatapos ay magbubulungan at magtatawanan.)

Kintin: (Pabulyaw) Hoy! Kayo rian ano’ng inyong pinagtatawanan?

Islaw: H’wag kayong Luluko- luko at baka kayo samain, hmm!...

Unang Binabae: (Sa karaniwang puntung-bakla) Oyyy, how-ag kayong mag-alit. Hendi kayo ang aming pnagtaw-nan. Suya!

Ikalawang Binabae: (Hihilahin sa kamay ang kasama) ow,c’mon, Claring. Les not mine dem. Jes plane balut vendors. No dice. Mabantut’ yan.

Islaw: (Susurutin sa mukha ang huling nagsalita) Hoy, ikaw na ,e nmalalaking masel! Huwag kang iinglis-inglis d’yan at baka pipiplitin ko ‘yang leeg mo. Ahala, lumayas na kayo rito, mga buwisit (Akmang lalayo ang dalawang binabae na lihim na nagkakabitan.)

Kintin: (Bago tuluyang nakalayo ang mga bakla) Sandali lang Alam ba n’yo kung saan kayo dapat magpunta para kumita ng malaki? Doon sa piyer.

Ikalawang Binabae: (Pairap) Yu don't heb to teach us an 'more, mister Balut. We knows awer bisnes, Les go, Claring. (Tuluyang lalayo, nguni't haharaping mula ang mga magbabalot na nakapamaywang) Tse! Ang papangit lang! ... (Mawawala)

Islaw: Totoo po ba, Kumander, na me dala raw na malas ang mga taong ganyan?

Kintin: Ayon sa iba, pero bakit tayo maniniwala rian ... A palagay ko'y sila na 'yang dumarating na 'yan! (Darating buhat sa gawing kanan si Pablo at si Loida. Masaya sila.)

Kintin: Bakit kayo natagalan, ha?

Pablo: kanina pa hu kami rito ngunit napagkamalan kaming ng isang pulis naaa ... na..

Kintin: (May pananabik) Na ano?

Pablo: Na nagneneking hu.

Kintin: (Matapos mawala ang bakas ng pagkamangha at kaunting kaba sa mukha) Pinakaba mo ako ng kaunti. (Pabiro) O baka naman totoo,ha?

Loida: (Maagap) Aba, hindi po, Kumander! Talaga pong hindi.

Islaw: (Sakbibi rin ng pananabik) Eno'ng ginawa sa inyo ng pulis pagkatapos?

Pablo: dadalhin sana kami sa Kuwertel subalit nahimas rin naming siya.

Kintin: ano'ng inyong ginawa?

Loida: Pinakiusapan po naming nang mabuti at pagkatapos ay binigyan naming ng pantabako.

Kintin: Buweno, yamang narito na tayong lahat e pag-uusapan natin ng mabuti ang tungkol sa'ting lakad. Halikayo't maupo tayo. (magsisiupo nang pasalampak sa damuhan. Si Islaw ang bukod tanging nanatili sa pagkatayo.)

Kintin: (Mahina, Halos paanas) Heto an gating plano. Makinig kayong mabuti. Ikaw, (titingalain ito) magmatyag kang mabuti at baka may makalapit sa atin ng hindi natin namamalayan

Islaw: Opo.

Pablo: (Pangungunahan ang kanilang "Kumander") kumander, mayroon hu sana akong nais sabihin sa inyu e. tungkol hu sa Saaa...

Kintin: Ituloy mo.

Pablo: Nais ko hung ipagtapat na nagkakaibigan na kami ni Loida. At dahil dito'y naisip na naming mamuhay na nang tahimik. (Hindi hihiwalayan ng titig si Kintin na ibig basahin sa mukha nito ang tunay na niloloob.)

Kintin: (Mapapatindig at mapapalakas ng boses) mamuhay ng tahimik! Ano'ng ibig mong sabihin, kasamang Pablo?

Pablo: (tatayo naman bago sumagot) gaya hu nang inyung narinig.

Kintin: (Kay Loida) Totoo ba ang sinasabi ng hangal na ito?

Loida: (Titindig rin bago tumugon) Opo. (sa galit ni kintin ay akmang pagbubuhatan ng kamay ang dalawa. Danga't makapagpipigil siya.)

Kintin: (Halatang nagtitimpi) saka na nga natin pag-usapan ang bagay na 'to. Sa ngayo'y hindi tayo dapat magaksaya ng panahon. Kailangang magtagumpay muna tayo sa'ting lakad. Ganito, Loida, ang iyong gagawin.

Loida: (Malumanay ngunit matatag) Palagay ko po, Kumander, ay... ay hindi makatarungan ang ... an gating Ang gagawin nating pagtatanim ng ... (Hindi nakukuhang tapusin ni Loida ang sasabihin sapagkat bibigyan siya ng isang matinding sampal ni Kintin. Mapapasadsad siya. At kung hindi sa upuan na kanyang kasasakdalan ay gumulong sana siya sa damuhan. Sasakluluhan siya ni Pablo subalit ito'y mabilis na hahadlangan ni Islaw.)

Pablo: (Hindi kahahalataan ng anumang sama ng loob; matimpi at mahinahon) bayaan ninyo, Kumander, namagpaliwanag ako.

Kintin: ginagalit ba n'yo 'kung talaga?

Pablo: (Parang walang narinig) Tingnan ninyo ... kung sa halip na ituloy natin ang atin layon ay ... ay sumuko tayo

(Isang mabilis at unat-kilikiling suntok mula kay Kintin ang magpapatumba kay Pablo. Magbubunot si Islaw ng rebolder at talagang papuputukan si Loida na nakayukyok sa sandalan ng upuan at nagkukunwang walang malay-tao at saka si Pablo kung hindi lamang sasawayin siya ni Kintin.)

Kintin: Huwag, Islaw! Huwag tayo gumawa ng iskandalo hangga't hindi natutupad ating misyon! ... itago mo'ng baril mo't paraanin muna natin ang dumarating na pangkat na 'yan.

(Muling isusukbit ni Islaw ang kanyang rebolber. Sa pagkakalugmok ni Pablo na naghihilu-hiluhan lamang ay mailalaba niya ang palihim ang kanyang sandata. Sa sangkispamata ay makakabalikwas sya at matutu) bukan ang dalawa. Si Loida ay palihim ring naghahanda. Manlalaki ang mga mata nina Kintin at Islaw. Pamumutlaan rin sila nang labis.)

(Makapangyarihan at paaglahi) Kumander Lenin! Islaw! Itaas ninyo ang inyong mga kamay! Madali!

(Ang dalawang napaglalangan ay akmang lalaban subalit makikita nilang hindi nagbibiro si Pablo. Magkahalong sindak at poo tang mababasa sa mukha ni Kintin at Islaw. Si Loida ay tatayo na pigil sa kamay ang kanyang "Colt" na de -25. Samantala, ang pangkat na binubuo ng apat na tao ay patuloy sa paglapit s kanila.)

Pablo : huwag! Huwag kayong magkakamalinhg kumilos nang masama pagkat hindi kayo igagalang ng aking trenta'y otao! ... ikinalulungkot kong humantong tayo sa ganito, kumander, subalit dumaning na ang paghihiwalay natin ng landas.

Kintin: (Nagngangalit ang mga bagang) Mga taksil! Papatayin ko kayo! Hindi kayo makakaligtas sa ginawa niyong 'to! Oo, magbabayad kayo!

Loida: (Lalapit nang may dalawang hakbang; malumanay) Huwag ninyong isipin, kumander, na kaya kami nagkakaganito ay dahil sa singkwenta mil pesos na nakapatong sa inyong ulo.

Pablo: Ginawa naming ito sapagkat sa wakas ay nakilala naming an gaming mga pagkakamali. Salamat sa ilang kaibigang manunulat, kay Loida at sa kanyang amaing si Senador ...a, hindi na nga bale ang kanyang pangalan.

(Si Islaw, na walang katinag-tinag sa pagkaktayo, ay biglang dadaluhong. Susunggaban niya si Pablo upang agawan ng baril subalit papuputukan na siya nito. Sa kabilisan ng kanyangpagdaluhong ay hindi diya karaka-rakang mabubulagta. Mayayapos pa niya si Pablo at maibubuno. Sasamantalain naman ito ni Kintin danga't mararamdaman niya ang nguso ng rebolber ni Loida sa kanyang likod. Matutumba si Islaw, lalapit naman ang pangkat na pinamumunuan ni koronel Santos. Nakapaisano silang apat.)

Loida: (Makikilala si Kor. Santos; Himig pagmamalaki) Koronel, Santos narito ho ang inyong pinaghahanap. Ang kasama niya ay ... patay na .. (Lalapitan ng dalawang sekreta si Kintin at poposasan ... manlalaban ito subalit wala ring magagawa.)

Koronel Santos: (Pauyam at patangu-tango) Talagang "Pahaba-haba man ng suga, sa dulo ay may gasa". Ang ibig ko sabihin ay pailap-ilap man ni kumander Lenin, sa kamay ng batas ay mahuhulog din! (masususlyapan ang naka nakabulagta.) Aha, iyan ang sinabi ni Rizal na "I die without seeing the dawn". Que Pobre!

Pablo: Isa pala kayong Poeta, Koronel. (Ngingiti ang pinagsabihan.)

Kintin: Magbabayad kayong lahat! Oras na magkagiyera ay kawawa ang iyong labas, mga taksil!

(Ang pulis na humili kina Pablo ay darating. Maririnig din, buhat sa ibang dako, ang gumuguhit at papalapit na ugong ng sirena angisang "police car.")

Koronel Santos: Salamat sa iyo, Loida. Gayundin sa iyo Pablo, at higit sa lahat, kay senador. (Naino ang dalawang tekli. Patawa at patuya.) At magbabalut pa ang labas ng mgakarahote! (Kay Kintin) Kumander Lenin, talagang tuso ka. Pero, tuso man daw ang matsing ay napaglalaman din. (Tawanan ng mga nakapaligid.)

Pablo: Sa ilalim ng mga balut na 'yan ay nakahimlay ang kamatayan.

Koronel Santos: (Sa dalawang sekreta na nag-uusisa sa mga laman ng dalawang tekli) Bacani, Silos, sa headquarters na ninyo usisain ang mga time bomb na 'yan. Ikaw naman, Cruz, sabihin m okay Baylon na dalhin ditong madali ang *pick-up*.

(Susunod ang mga inutusan. Samantala iaabot naman ni Pablo at ni Loida ang kanilang mga sandata kay koronel Santos. Kakamayan sila sat babatiin ng lahat.)

Koronel Santos: Ang kabayanihan ninyong ito Loida, ay tiyak na makakarating kay presidente. Iniligtas ninyo ang kanyang buhay sa kamatayan. At naiwasan din natin ang kaypala'y pinakamadugong "Hulyo Kwatro" sa kasaysayan ng ating lahi.

Loida: Maraming salamat, Koronel.

Pablo: Ginawa lamang naming an gaming tungkulin.

(Darating ang inutusan ng NBI at sasabihing naroon na ang "Pick up". Aalis silang lahat. May bubuhat kay Islaw at may bubuhat sa mga tiklis. Pagigitnaan ng mga sekreta si Kintin. Samantala ay ibinababa naman ang tabing.)

TULANG UNANG NAGKAMIT NG GATIMPALA SA TIMPALAK-PALANCA

Ang pagsisimula naman ng Timpalak-Palanca sa pagpili ng pinaka-mahusay natula ay ginawa noong 1963-1964. At ang nagkamit ng unang gantimpala ay “ Ang Alamat ng Pasig” ni Fernando B. Monleon. Tunghayan natin ang tula:

Alamat ng Pasig Ni Fernando B. Monleon

O DIWATA

I

Bakit hahambalin an gating pagsuyo?
Buhay niring buhay
Bakit hahamakin ang sumpa’t pangako?
Nagtanim ng lumbay – hindi biru-biro
Dapat na lamang
Tanging aanihin: Siphayo, Siphayo?

II

Halinang maglakbay, giliw ko’y halina,
Tayo na sa laot,
Kita’y magliwaliw sa tuwa’t ligaya,
Sa lunday kung monti, halika’t sumama,
Pagmasdan mo irog
Hayun naghihintay mula sa kangina –

III

Ako ang gagaod, ikaw ang await
Mutyang prinsibini,
Sasaliwan tayo mg kalawkaw-tubig;
Sasaksi sati’y ang nangungong langit
Habang angpagkasi ---
Nag-aaliw-aliw sa tinamong sakit.

IV

Hinampo kahapon ay iyong limutin,
Ang bulong, ang dusa;
Hayaang ibulong ng amihang hangin;
Buksan ang dibdib mo, unahin ang damdam
Ngumiti na sana,
Ipiniid ang puso sa dilang hilahil .

V

Hala na, mahal ko ... ang luha mong buhog
Huwag mong sayangin
Huwag mong hayaang sa lupa'y madurog;
Sadyang ang pagsinta'y liku-likong ilog,
Ang masisindakin, masasawang agad sa
Matuling agos.

VI

Di ngani miminsang pulpol sa panulat,
Sa kaligayahan
Kumita ng isang balighong liwanag;
Di anong gagawin? Sa pakawakawak,
Sintang bathaluman,
Nahihiya ako'y ikaw ring hanap.

VII

Paanong di gayun ... ikaw ang dinsulan
niring salamisín
Na sa kariktan mo'y namamaraluman;
Iyong hinanakit kundi mapaparam,
sa pagkahilahil,
Hahangga pa yata ang ako'y pumanaw.

VIII

Kaya't panimdim mo'y tulutang mapawi,
sa bahagyang hapis,
Isang kabaliwang magpakalugami...
Ang katotohanan ay sadyang lalagim
saan man sumapit,
Tanging ikaw lamang yaring luwalhati.

IX

Kasakdalan man gang sintang magbago,
Kahit sa pangarap
Bukal ng pagsuyo'y hindi maglililo ...
Kung kita'y limutin, buhay ko'y paano?
Kung kapos ang palad,
Kamataya'y langit – na makalilibo!

X

Pahirin na ngani sa nimintaang diwa,
 Ang sugat ng puso,
 Ang lagim ng dusang lason sa siphayo
 sa aking pagyao'y
 Saka na lumuha; ulilang pagsuyo
Maghapon --- magdamag na pagpakasawa!

XI

Habang naglalakbay ang ating pagkasari,
 sa iklapsaw ng alon;
wariin mo hirang, ang aking sinasabi,
 iyong panibugho limit na mangyari
 saanman iukol ...
mabuting-masama, masamang mabuti.

XII

Kita ay dadalhin sa Taal ng bayan,
 Hayun lang sa dulo ...
Isang munting pulo sa Bombom, batangas
 At magmula roon ay pasisilangan,
 Tayo'y magtutungo
Sa bayan ng pasig, sa gulod sumilang.

XIII

Doo'y may alamat ang isang kahapong
 sa aklat ng lahi'y
Lipos ng pag ibig, tigib ng linggatong;
Sa dalampasigan sa damong nagyabog,
 Tayo'y manakati't
Pagal ng gunita'y muling magbabangon.

